

Gyula Sax – erakordse mänguvaistuga malehiid (keda enam pole)

Tänavu jaanuari lõpul lahkus 62-aastaselt me hulgast üks kõigi aegade paremaid ungari maletajaid – rahvusvaheline suurmeister (lüh. rsm), 1978. aasta maleolümpia kuldmedaliomanik Gyula Sax.

Gyula Sax (loe: djula saks; sündinud 18.06.1951 Budapestis) oli Ungari male „kuldse põlvkonna“ üks säravamaid esindajaid. Ta oli üks neist väga vähestest, kes suutsid lüüa mõra Nõukogude Liidu malehegemooniasse. Kui aastail 1952-90 võitis N. Liidu koondis kulla kõigil maleolümpiaal peale ühe, 1978. aasta oma, siis selle ainsa „komistuse“ põhjustajaks oligi just Ungari koondis.

Madjaritel oli toona ette näidata maailma üks väljapaistvamaid malegeeniuse, **Lajos Portisch**, kuid võistkonnavõistlusel pole üks lahinguväljal sõdur. Seal on tarvis tugevat võitlejat **igasse** „rindelõiku“. Sax ja teisedki Ungari „kuldse põlvkonna“ maletajad – eeskätt **Zoltán Ribli**, **András Adorján**, **Isván Csom**, **László Vadász** – vastasid nõuetele täiel määral.

Buenos Airese maleolümpiaal saavutas Sax kolmandal laual paremuselt kolmanda tulemuse: kogus 12 partiist 8,5 punkti (viis võitu, seitse viiki, mitte ainsatki kaotust!).

Ülivähe puudus, et Sax ja teisedki madjarid tulnuks võitjaks ka 1980. aasta Malta maleolümpiaal. Tookord alistas Ungari viimases voorus Islandi 3,5:0,5. Saxi vastane, toonane rahvusvaheline meister, pärsine (1986. a.) suurmeister **Margeir Pétursson** tõusis pärast partiid püsti ja õnnitles teda taaskordse olümpiavõidu puhul. Siis saabus aga „külm dušš“: teatati, et lisanäitajate (Bucholzi koefitsient!) järgi saab esikoha siiski **Karpovi** ja **Kasparovi** eestvedamisel mänginud, ungarlastega võrdse arvu punkte kogunud N. Liidu koondis. Ungarlaste saagiks jäi „kõigest“ hõbe, nagu oli jäänud ka 1972. aasta maleolümpiaal Skopjes. (Sealgi oli Sax olnud koondise kindel liige.)

Sax tunnistas aastakümneid hiljem, et see ülinapp kullakaotus oli teda vaevanud veel kaua...

Üldse mängis Sax aastail 1972-2000 kümnel maleolümpiaal. Selle aja jooksul jäi Ungari koondis seal ainult korra kuuendast kohast tahapoole.

Male juurde suunas... haigus!

Male juurde jõudis Sax tänu... haigestumisele! Lapsepõlves käis ta hoopis vehklemistreeningul, kuid jäi kord haigeks ega saanud haigevooidis olles mõistagi tennis käia. Et ta ei peaks kodus konutades igavlema, õpetas isa ta maletama. See muutiski Saxi elutee suunda: vehklemise olümpiavõitja asemel sai ungari rahvas endale tema näol mõne aja möödudes maleolümpiavõitja.

Maletajatee läks Saxil kiiresti ülesmäge: 1964. aastal sai temast Budapesti põhikooliõpilaste malemeister, 1965. a. Ungari pioneeride maleolümpia võitja, 1966. a. meistrikandidaat, 1970. a. meister, 1971. a.

Ungari juunioride meister, 1972. a. rahvusvaheline meister (sellest peale ka kindel koondislane), 1971/72. a. Euroopa juunioride meister, 1974. a. rahvusvaheline suurmeister.

Võitis oma maletajakarjääri jooksul kas puhtalt või kahasse 54 rahvusvahelist turniiri. Kahekordne (1987. ja 1990. a.) MM-tiitlipretendent. Võistkondlikul MM-il võitis hõbeda (1985. a.), EM-il kaks hõbedat (1977. ja 1980. a.) ja kaks pronksi (1973. ja 1983. a.); üliõpilaste MM-il hõbeda (1972. a.) ja pronksi (1974. a.). Üksikvõistlejana tuli Ungari meistriks kaks korda (1976. a. puhtalt, 1977. a. koos Zoltán Ribliga), meeskondlikult aga 15 (!) korda.

Maailma maletajate esisaja hulka kuulus 1974. a. maist 1993. a. jaanuarini ja taas 2000. a. jaanuaris. Kõrgeimal edetabelikohal (12.) asus 1989. a. jaanuaris.

Teised temast

„Gyula oli erakordselt loominguiline, väga andekas maletaja, tematugevusi leidub Ungari maleajaloos vähe. Ta leidis alati tugevaid taktikalisi jätke, ei järginud kunagi stereotüüpe ning suutis elu sisse puhuda pea igasse seisu.“ (Rsm **Iván Faragó** (Ungari), 1986. a. Ungari meister.)

„Gyula suutis ka otsustavatel hetkedel endast parima välja pigistada. /-/ Temaga ühes meeskonnas mängida oli suur elamus, ta suutis usumatult hästi võidelda.“ (Rsm Zoltán Ribli (Ungari), kahekordne MM-tiitlipretendent, kolmekordne maleolümpia hõbe ja Ungari meister.)

„Ta oli erakordse malevaistuga, väljapaistev taktik, ta tõepoolest mängis malet selle sõna kõige ülilamas tähenduses.“ (Rsm **József Pintér** (Ungari), kahekordne Ungari meister.)

„Gyula oli kiire taibuga, ajas malelaual vastased tihti oma pilkupüüdva ründemänguga ja kaugelearevestatud kombinatsioonidega lausa hulluks.“ (Rsm **Csaba Horváth** (Ungari), 1994. a. Ungari meister.)

Isetu ja siiras suurvaim

Sax oli väga populaarne. Mitte ainult sportlike suursaavutuste tõttu.

„Gyula juures meeldis mulle väga ta siirus. Ta ütles keerutamata välja, kui talle miski ei meeldinud, ja vihkas salakavalust. Ta polnud üldsegi üleolev, kuigi põhjust selline olla oluks tal küll.“ (Csaba Horváth)

„Gyula oli usumatult populaarne, ja seda mitte üksnes Ungaris, vaid välismaalgi, eeskätt endises Jugoslaavias. „Ma ei tea, mis võis olla põhjus, kuid kuidagi just välisvõistlustel olid mu saavutused tõeliselt head,“ ütles ta me lehele (=Ungari juhtivale maleajakirjale „Magyar Sakkvilág“. – T. K.) 2011. aastal antud usutluses. Ja ta suurel populaarsusel oli veel üks saladus: ta ei tõmbunud elevantliluust torni, ei eraldunud meist, vaid sõi sama toitu, mis meiegi, vestles, sõbrustas, analüüsis samamoodi, ja mis oluline: ütles oma arvamuse alati otsekohelel välja, kas või vastuollumineku



Gyula Sax oma hiilgepäevil.

Pilt: „Europress“

hinnaga.“ (Rsm **József Horváth** ajakirja „Magyar Sakkvilág“ 2014. aasta märtsinumbris.)

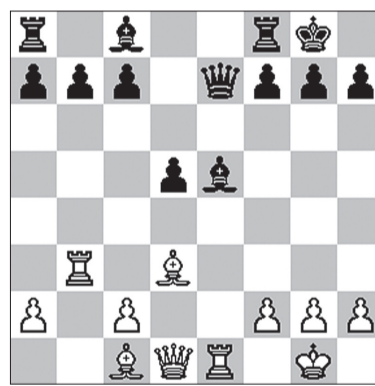
„Gyula Sax oli üks suuremaid Ungari maletajaid. Ta oli esimene rahvusvaheline suurmeister, kes suhtus minusse kui omasugusesse, kui ma olin alles üheksa-aastane. Ta oli valmis minuga koos seise analüüsima, andis nõu ning sel moel andis mulle palju enesekindlust. Pärastpoole kohtusime mitmel puhul: mängisime teineteise vastu ja mängisime rahvuskoondises koos,“ kirjutab oma „Facebooki“-lehel Saxile tehtud järelehüüdes maailma parim naismaletaja, rsm **Judit Polgár** (Ungari).

1991. aasta Ungari meistrivõistlustel jagas Sax teist kohta. Esikoha võitis... 15-aastane Judit Polgár! Selle esikohaga sai Polgárist toona maleajaloo noorim rahvusvaheline suurmeister.

Partiinäide: alistas John Nunn 14 (!) käiguga

1985. aastal Brüsselis langes maailmakuulus Suurbritannia maletaja, rsm **John Nunn** oma apluse ohvriks: neelas alla Saxi pakutud, mürgise etturi ja pidi alistuma juba varakult. NB! tol hetkel oli Nunn vähemalt paberil kõvem mees: ELO 2600 punkti Saxi 2535 punkti vastu!

1. e4 e5 2. Rf3 Rf6 3. d4 R:e4 4. Od3 d5 5. R:e5 Rd7 6. Rc3 R:e5 7. d:e5 Ob4 8. 0-0 R:c3 9. b:c3 O:c3 10. Vb1 Le7 11. Vb3 O:e5 12. Ve1 0-0



(Kui 12. ...Kd8, siis 13. Oa3 Lf6 14. Oc4 c6 15. O:d5! c:d5 (ka 15. ...Kc7 on väga halb 16. Vbe3 tõttu) 16. L:d5+ Kc7 17. V:e5 ja valgel on võiduseis. Pärast 17. ...Of5 saab must mati: 18. Ve7+ L:e7 19. V:b7+ Kc8 20. O:e7 Vb8 21. Lc6 matt.)

13. Lh5 f5 14. Of4 ja must alistus. (Märkused Judit Polgárit. Allikas: „Chessbase“.)

Viimase partii mängis kapten Tenkesi mail

Ajaloo huvilistele ja mälumänguritele: oma kõige viimase võistluspartii mängis Sax 1. detsembril 2013 kapten Tenkesi mail – Lõuna-Ungaris, Harkány'i asulas – 37. Tenkesi Karikaturniiri viimases voorus Horvaatia suurmeister **Zoran Jovanovići** vastu. Saxil olid mustad, partii jäi viiki. (Sax kogus turniiril 9-st võimalikust kuus punkti – sai neli võitu ja neli viiki)

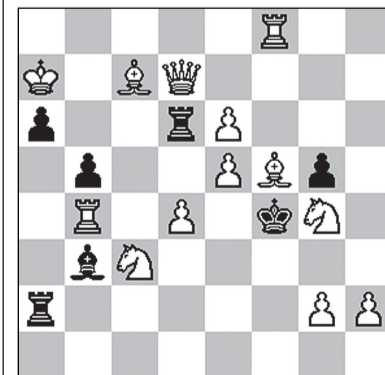
Saxi elupartii lõpetas aga südadefarkt 25. jaanuaril 2014. Spordimaailm kaotas sellega malehiid, noor abikaasa ja kaks alaealist last – 13-aastane tütar Lilla ja üheksa-aastane poeg Attila – aga armastava, noorusliku ja elurõõmsa isa...

TÖNU KALVET

MALE-ÜLESANNE

Nr. 4

L. Issajev
„Tijdschrift“, 1930



Matt kahe käiguga. Ülesande nr. 3 (matt kahe käiguga) lahendus:

1. Kf3 V:d4 2. Rc3 matt. Valge võib aga tegelikult matistada ka ühe käiguga: 1. Rc3 matt.